КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

ЦИБУЛЯ ЕЛЛА МИКОЛАЇВНА

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОГО ІНТЕРЕСУ ДО НАРОДНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

13.00.05 — соціальна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ — 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному інституті культури

Науковий керівник — член-кореспондент АН України, професор ЧЕПЕЛЄВ Василь Іванович

Офіційні опоненти:

1. Доктор педагогічних наук, професор АЛЕКСЮК Анатолій Миколайович
2. Кандидат педагогічних наук ПОДКОПАЄВ Володимир Петрович

Провідна організація — Науково-дослідний інститут педагогіки АПН України

Захист відбудеться "29" квітня 1996 року о 15[30] годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01. 34. 02 у Київському державному інституті культури /м. Київ, вул. Щорса, 36/

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського державного інституту культури /м. Київ, вул. Щорса, 36/

Автореферат розісланий "27" квітня 1996 року

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Народна художня творчість займає особливе місце в духовному житті суспільства, педагогіці дозвілля, культуротворчих процесах, що відбуваються в контексті державотворення України. Вона є могутнім засобом виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості, що інтенсивно формується у молодшому віці, способом її залучення до скарбниць народної мудрості, механізмом повернення до історичної етнопам'яті, формування національної самосвідомості.

В зв'язку з цим проблема збереження народних традицій шляхом передачі їх підростаючому поколінню, розвитку народної художньої творчості набуває на сучасному етапі розвитку суспільства виняткового значення.

Майбутні громадяни мусять бути національно зорієнтованими, неординарними, творчо активними, відповідальними, культурними. Успішне рішення даної проблеми багато в чому залежить від розвитку творчих здібностей, активності, самостійності та інших якостей, сформованих вже сьогодні в сім'ї, школі, на майданчику вільного часу тощо.

Художньо-творчі колективи, учасниками яких є молодші школярі, виконують соціально-значущі функції: виховні, пізнавальні, дозвіллєво-рекреаційні, комунікативні, ціннісно-орієнтаційні, розважальні та ін., що значно сприяє створенню культурного продукту та компенсує незаповненість, особливо в сільській місцевості, художньо-естетичного простору.

Сучасний стан дозвіллєвої народної художньо-творчої діяльності характеризується цілим рядом проблем, що значно знижують як її педагогічні можливості, так і її соціальний престиж. Перш за все це застигліcть форм дозвіллєвої діяльності, змістом якої є виховання молодших школярів засобами народної художньої творчості; їх вузькопрофільність, традиційна організація навчально-виховної роботи, недостатнє врахування вікових психофізіологічних особливостей дітей, їх позапредметних (тобто інших) захоплень, уподобань тощо, іноді

копіювання дорослих чи професійних колективів, побудова навчально-виховної роботи в них за взірцями учбових закладів. Формалізація взаємин в такому гурті часом набуває усталеного характеру, що викликає зниження інтересу до нього, плинність складу.

Інтерес до народної художньої творчості у молодших школярів є однією з важливих умов вирішення проблеми залучення дітей до народної художньої творчості у вільний час, посилення її виховного впливу. Аналіз учбово-методичної літератури показує, що вона переважно зорієнтована на те, як і чому навчити дитину, і надто мало рекомендацій, як у неї виховати стійкий інтерес до предмету чи виду діяльності. Тому пошук шляхів уникнення вказаних протиріч являє собою важливу педагогічну проблему, а дана тема дослідження "Формування стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів в процесі дозвіллєвої діяльності" є актуальною.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні педагогічні теорії народності у вихованні, живленні його з народних джерел, інтересу особистості як специфічного відношення її до об'єкту, а також розвитку особистості в процесі художньо-творчої діяльності у вільний час.

Ступінь наукової розробки проблеми. Історичні аспекти розвитку українського етносу, художньої етнотворчості, проблеми соціогенезу, витоків обрядової звичаєвої культури прослідкуються в роботах О. Воропая, Б. Д. Грінченка, М. С. Грушевського, М. І. Костомарова, І. І. Огієнка, П. Й. Панча, В. Т. Скуратівського, М. Ф. Сумцова, Д. І. Яворницького, М. І. Яворського. Згадані автори наголошують на розвитку української культури в контексті світової культури, гармонійній інтеграції елементів етнокультур.

В ряді робіт народно-художня творчість розглядається як вид діяльності, через яку особистість осмислює себе в системі етносуспільних та морально-етичних відносин, розкриває для себе значення духовної свободи в процесі творчості (З. Г. Апресян, А. І. Арнольдов, М. О. Бердяєв, В. С. Соловйов та ін.).

Проблемам розвитку народної художньої творчості відведено значне місце в роботах С. Й. Грици, В. Є. Гусєва, А. С. Каргіна, М. Д. Леонтовича, М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка та ін.; трактуванню фольклору, способів його функціонування, деяким особливостям взаємодії з елементами художньої самодіяльності — в роботах В. П. Анікіна, Л. І. Ємельянова, І. І. Земцовського, А. Н. Сохора, К. В. Чистова та ін.

Певний інтерес становлять теоретичні проблеми структурування змісту та форм народної художньої творчості (А. Я. Гуревич, С. М. Іконнікова, Л. М. Коган, М. В. Попович, Ф. І. Прокоф'єв, В. С. Цукерман). В зазначених працях є трактування народної культури, її функцій, принципів взаємодії з соціальним середовищем.

Соціологічні проблеми народної художньої творчості як складової культури взагалі, її побутування в соціумі, місця і ролі різних факторів впливу на особистість, взаємодії з освітою тощо ґрунтовно висвітлені в працях Л. П. Буєвої, Н. О. Ветлугіної, М. В. Гончаренка, І. С. Кона, І. Ф. Ляшенка, Н. Г. Михайлової, О. М. Семашка, Є. І. Суїменка, В. О. Ядова та ін.

Педагогічні погляди на потенційні можливості традиційної культури Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, Г. С. Сковороди, В. Т. Скуратівського, М. Г. Стельмаховича та ін. стали методологічною основою побудови формуючого експерименту.

В дисертаційному дослідженні певною мірою використані матеріали щодо проблеми мотивації особистості, виховання творчої активності та якостей особистості, її навичок, здібностей, потреб, смаків (В. Г. Асєєва, Л. І. Божович, В. Г. Велединського, О. П. Кєєріг, Т. Є. Коннікової, О. В. Сасихова, С. Л. Соловейчика, Ф. А. Соломоніка та ін.).

До питань розвитку творчої індивідуальності, художніх здібностей, особливостей розвитку учасника художнього колективу, закономірностей виховання в дозвіллєвому просторі, психології сприйняття образності художніх творів зверталися Т. І. Бакланова, Л. А. Барєнбойм, Л. Г. Брильова, О. П. Марков, Є. І. Смірнова та ін.

Зокрема доробки згаданих авторів значно сприяли формуванню концепції дослідження.

Найбільшу увагу було приділено роботам, що розкривають проблеми розвитку інтересу до певних видів діяльності, вплив соціально-психологічних факторів, мікросередовища, навчально-виховних процесів на формування інтересу до народної творчості (Л. А. Гордон, Н. Ф. Добринін, В. М. Мясищев, Г. І. Щукіна та ін.). Специфіка формування інтересу в процесі діяльності (особливо художньої), механізми його розвитку, формування нових мотивацій в динаміці, а також результуючий ефект стійкого інтересу висвітлено в доробках А. К. Дусавицького, В. А. Крутецького, Н. Д. Левітова, К. К. Платонова, Ю. У. Фохт-Бабушкіна, Ю. В. Шарова, Є. А. Шумілліна та ін.

На жаль, проблема виховання стійкого інтересу до народної художньої творчості на майданчику вільного часу в згаданих роботах, якщо й висвітлюється, то тільки фрагментарно. Ця обставина, зокрема, теж обумовила тему нашого дисертаційного дослідження.

Об'єктом дослідження обрано художньо-творчу діяльність молодших школярів у вільний час.

Предмет дослідження — формування стійкого інтересу до народно-художньої творчості у молодших школярів в процесі дозвіллєвої діяльності.

Мета дослідження — виявлення та обґрунтування педагогічних умов, що сприяють поліпшенню формування у молодших школярів стійкого інтересу до народної художньої творчості в художньо-творчій діяльності у вільний час.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, що формування стійкого інтересу молодших школярів до народної художньої творчості у вільний час буде більш ефективним при додержанні таких умов:

- запровадження інноваційних форм організації дозвіллєвої діяльності, активізація методів навчально-виховної роботи художньо-творчих спільнот молодших школярів, застосування проблемного підходу, взаємодопомоги членів спільнот у оволодінні

знаннями, уміннями і навичками, створення сприятливого психологічного клімату в колективі;

- більш раннє включення членів спільноти у соціокультурну діяльність з поступовим зростанням її складності і масштабності;
- взаємодія спільноти з школою, батьками, громадськістю, створення сприятливих умов у мікросередовищі для залучення дітей до народної художньої творчості.

В ході дослідження необхідно було розв'язати такі з а в д а н н я :

1. Узагальнити теоретичні погляди, що розкривають соціально-педагогічні функції народних художньо-творчих об'єднань та їх вплив на формування стійкого інтересу у молодшого школяра до народної художньої творчості.
2. Розкрити особливості сприймання народної художньої творчості молодшими школярами.
3. Вивчити сучасний стан формування інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів в процесі дозвіллєвої діяльності.
4. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови формування потреб, ціннісних орієнтацій, стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів засобами дозвіллєвої діяльності.

М е т о д и д о с л і д ж е н н я . В дисертаційному дослідженні застосовано комплексну методику, адекватну його завданням та логіці. Вирішення першого кола завдань здійснювалося шляхом теоретичного аналізу та узагальнення наявних публікацій з проблеми дослідження.

При вирішенні завдань констатуючого експерименту був використаний комплекс методів: педагогічне спостереження; експертне оцінювання; анкетування та інтерв'ювання учнів, вчителів, керівників народних художніх колективів, батьків, учасників фестивалів; вивчення документації самодіяльних колективів, продукту їх діяльності; вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду; кількісний і якісний аналіз емпіричного матеріалу, зібраного в процесі дослідницької роботи.

При формулюванні гіпотези дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, узагальнення, моделювання та ін. З метою доведення

висунутої гіпотези був проведений педагогічний формуючий експеримент.

В ході формуючого експерименту було використано оригінальні та адаптовані методики інших дослідників, спрямовані на формування в учасників народних художньо-творчих спільнот стійкого інтересу до народної художньої творчості, активізації їх діяльності у спільноті.

Базами дослідження стали середні школи та школи мистецтв м. Києва, школи деяких регіонів Волинської області, народно-художні спільноти Києво-Святошинського району Київської області та Луцького району Волинської області, будинки школярів м. Києва, фольклорні колективи — учасники II Міжнародного фестивалю українського фольклору "Берегиня" (м. Луцьк-93) та Всеукраїнського свята родинних ансамблей "Роде наш красний" (м. Житомир-94).

Педагогічний формуючий експеримент проводився на базі дитячого фольклорного гурту "Джерельце" сел. Маяки Луцького району Волинської області, що був організований за принципами народної художньо-творчої спільноти багатовекторного спрямування з ознаками клубу за інтересами. Деякі методики були апробовані в процесі діяльності народно-художніх колективів середніх загальноосвітніх шкіл м.м. Києва та Луцька, позашкільних і клубних закладів Київської, Волинської, Донецької областей.

Дослідницько-експериментальна робота проводилася в три етапи.

На першому етапі дослідження (1991-1992 р.р.) вивчалась філософська, психолого-педагогічна, мистецтвознавча література, здійснювався її аналіз і теоретичне осмислення; аналізувалась шкільна і клубна документація, досвід роботи шкіл і клубів по формуванню інтересу молодших школярів до народної художньої творчості; проводився аналіз поточної документації Українського центру народної творчості (нині Український центр культурних досліджень), аналіз та узагальнення досвіду роботи керівників колективів народної художньо-творчої спрямованості, зафіксованого в методичних розробках, документації, матеріалах оглядів, фестивалей, конкурсів, свят та ін. Це

дозволило конкретизувати завдання дослідження, вибір методів, сформувати напрямки і програму, варіанти гіпотез.

На другому етапі (1992-1993 р.р.) проводився констатуючий експеримент, метою якого було вивчення стану і можливостей школи, культосвітніх установ та народно-художніх спільнот, родинного виховання у формуванні інтересу молодших школярів до народної творчості. На основі аналізу одержаних результатів дослідження було розроблено програму формуючого експерименту, спрямованого на формування стійкого інтересу молодших школярів до народної художньої творчості.

На третьому етапі (1993-1995 р.р.) у відповідності з розробленою програмою проводився формуючий експеримент з метою перевірки її ефективності. На основі сформованих критеріїв результативності дозвіллєвої діяльності народно-художньої спільноти були одержані порівняльні (кількісні та якісні) дані контрольного та експериментального колективів. Це дало можливість визначити ефективність запропонованих методик виховання стійкого інтересу молодших школярів до народної художньої творчості та нового типу народно-художньої спільноти — колективу-клубу з ознаками любительського об'єднання.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні й обґрунтуванні педагогічних умов удосконалення процесу формування стійкого інтересу у молодших школярів до народної художньої творчості, розробці методик, що сприяють підвищенню ефективності навчально-виховної роботи у народному художньо-творчому колективі, зміцненню інтересу до народної художньо-творчої діяльності.

Теоретичне значення дослідження полягає у системному аналізі та визначенні особливостей народної художньої творчості як художнього та естетичного явища; обґрунтуванні художньо-творчої спільноти нетрадиційного типу як принципово нової форми організації дозвіллєвої народно-художньої творчості молодших школярів, що синтезує традиційне виконавство з іншими формами соціокультурної

діяльності; виявленні способів управління такою спільнотою та його корекції.

Практичне значення дослідження обумовлене розробкою перевірених в експерименті методів художньо-творчої та соціально-культурної діяльності народної художньо-творчої спільноти, що слугуватимуть її динамічному розвитку, одержанню більш значних результатів у соціально-культурній діяльності молодших школярів, прилученню їх до народної художньої творчості.

Вірогідність дослідження забезпечується: методологічним обґрунтуванням основних передбачень, вихідних позицій; застосуванням комплексу методів, адекватних меті і завданням дослідження; якісним і кількісним аналізом соціально-педагогічних факторів, що виявлені в ході експерименту; репрезентативністю та надійністю даних педагогічного експерименту.

На захист дисертаційного дослідження виносяться такі положення:

1. Інноваційні форми організації народної художньо-творчої діяльності — художньо-творчі спільноти типу колективу-клубу з ознаками аматорського об'єднання, в яких з найбільшою повнотою враховуються вікові особливості молодших школярів, їх інтереси і захоплення, і де, поряд з іншими, провідною діяльністю є художня творчість.
2. Оригінальні й адаптовані методики навчально-виховної роботи в колективі, спрямовані на її інтенсифікацію, більш раннє включення дітей в індивідуальну і колективну виконавську діяльність з метою посилення мотивації (методи стислого максимуму, проблемного підходу, прискореної адаптації, активізації педагогічного процесу, парно-індивідуального навчання, парадоксалій).
3. Методи педагогічного керівництва колективом, що передбачають створення в ньому сприятливого психологічного клімату, корекції мікросередовища, взаємозв'язок зі школою, сім'єю та іншими інститутами виховання, постійну диференційовану реалізацію

прагнень дітей до самореалізації, самоствердження у всіх видах колективної діяльності, створення позитивного іміджу колективу.

Апробація результатів дослідження здійснювалася в процесі експериментальної роботи в художньому колективі, що являв собою новий тип народної художньо-творчої спільноти — колективу-клубу з ознаками любительського об'єднання (дитячий гурт "Джерельце" сел. Маяки Луцького району Волинської області), а також в процесі діяльності народних художньо-творчих колективів позашкільних і клубних закладів Київської, Волинської, Донецької областей та середніх загальноосвітніх шкіл м.м. Києва та Луцька. Основні положення та результати дослідження були представлені у виступах на Всеукраїнській науковій конференції "Відродження і розвиток культури України: проблеми історії, теорії і практики" (Київ, 1993), науковій конференції викладачів та аспірантів культурологічного факультету КДІК "Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах" (Київ, 1994), науково-практичній конференції на базі Всеукраїнського фестивалю народної пісенної творчості і фольклору родинно-сімейних колективів "Роде наш красний" (Житомир, 1994), а також на засіданнях кафедри педагогіки та психології Київського державного інституту культури.

Мета та завдання дослідження, його методологія та методика, набутий у ході роботи теоретичний та емпіричний матеріал зумовили структуру дисертації, яка складається із вступу, двох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовується актуальність теми, аналізується ступінь наукового осмислення та розробки проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання і методика дослідження, розкриваються його новизна, теоретичне та практичне значення, формулюється гіпотеза, положення, які виносяться на захист, описується апробація дослідження.

Перший розділ — "Психолого-педагогічні проблеми формування стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів".

В першому параграфі — "Стан теоретичної розробки проблеми впливу народної художньої творчості на молодших школярів" — аналізуються філософські погляди на проблеми функціонування народної художньої творчості в існуючій літературі та педагогічні трактування явищ художньої творчості із залученням соціологічних досліджень останніх років; здійснюється огляд психологічних підходів до проблеми виховання суб'єктивних мотивів, орієнтацій, потреб та інтересу до народної художньої творчості з боку молодших школярів; здійснюється систематизація понятійно-категоріального апарату.

Народна художня творчість розглядається як складова частина не тільки народної культури, а й культури в цілому. Вдалим виявлено визначення культури як певного феномену, механізмом дії якого стає традиція (як система зв'язків теперішнього з минулим — К. В. Чистов). Цілком обґрунтованими в даній концепції стають погляди С.М.Іконнікової, Є. В. Ільєнкова, М. П. Поповича, А. Світзинського, що відстоюють дві функції культури: збереження національних надбань і досягнення культурних умов життя на основі вже створеної та діючої системи духовних і матеріальних цінностей; забезпечення переходу від досягнутого до нового на основі нових ідей та шляхів розвитку суспільства.

Пов'язуючи дані сентенції з висновком М. Ю. Русина щодо народного мистецтва, яке виступає вищою формою естетичних смаків, художніх оцінок, уявлень, поглядів та ідей, що склалися на рівні буденної свідомості, масової психології, аргументується суспільна важливість збереження і примноження культурно-мистецьких традицій народу, а також актуальність пошуку ефективних механізмів передачі традицій з покоління в покоління.

Необхідним виявилось і з'ясування поняття "народна художня творчість", що досить неоднаково розглядається І. І. Земцовським, М. Т. Іовчуком, А. С. Каргіним, Л. Н. Коганом, Ф. І. Прокоф'євим,

В. С. Цукерманом, К. В. Чистовим та ін. Узагальнення складових елементів народно-художньої творчості на базі поглядів зазначених авторів дало можливість визначити народну художню творчість як унікальне явище, що включає фольклор, аматорське мистецтво, художню самодіяльність, декоративно-ужиткове мистецтво, усну народну творчість, індивідуальну аматорську творчість. Такий синтез дає можливість більш повного охоплення видів та жанрів народної художньої творчості, а також уявлення про її естетично-виховний та світоглядний потенціал. Крім того, такий кут зору висвітлює органічний взаємозв'язок усіх видів і форм народної художньої творчості.

В більшості робіт однозначно підкреслюється необхідність раннього включення особистості в художню, естетичну діяльність, що сприяє високій ефективності соціалізації підростаючого покоління. Наголошується, що інтерес до прекрасного, сформований у ранньому віці, стає звичкою естетизувати і гармонізувати своє життя. Найширше відображення подібних ідей знаходимо у поглядах В. О. Сухомлинського.

В роботах Д. Б. Кабалевського зосереджено увагу на невикористаних можливостях дитячої психіки сприймати більш складні емоції, образи, символи, ніж вважалося раніше. Д. Б. Кабалевський наголошував, що в сучасній педагогічній літературі весь пафос новаторства націлений на те, як і чому вчити дитину, а як збудити і закріпити інтерес до предмету — майже не розкривається. Тому було доцільним проаналізувати все ще нереалізовані можливості молодшого школяра в більш глибокому сприйнятті емоційно-образної природи народно-художньої творчості, на основі чого і може з'явитися інтерес до неї.

В другому параграфі — "Особливості сприйняття народної художньої творчості молодшими школярами" — аналізуються психофізіологічні, педагогічні, методологічні та методичні аспекти процесу впливу на молодшого школяра матеріальної форми та духовного змісту предметів і явищ народної художньої творчості.

Спираючись на деякі результати досліджень Л. А. Барсенбойма, Н. О. Ветлугіної, Є. В. Назайкінського та ін., певною мірою заповнено

прогалину в аналізі процесу сприйняття народної художньої творчості в її видовому і жанровому розмаїтті з урахуванням не тільки створеного кимось художнього продукту, але й самого виконавського процесу, до якого молодші школярі мають пряме або опосередковане відношення.

Слід також розглядати дані особливості під кутом зору об'єктивних та суб'єктивних факторів. До перших відносяться сімейно-побутові умови, смаки, потреби, орієнтації членів сім'ї на народну художню творчість, сімейний спів та участь в ньому дітей. Сприятлива художньо-естетична атмосфера в сім'ї є стартовою умовою, гарантом сформованості художнього смаку молодшого школяра. До цих же факторів відноситься активна участь дітей у безпосередній та опосередкованій художньо-творчій діяльності, що значною мірою залежить від наявності вільного часу у учня.

Проаналізовано бюджет та структуру вільного часу молодших школярів, що впливає на міру та якість включення дитини до народної художньо-творчої діяльності. Виявлений дефіцит вільного часу вимагає інтенсифікувати педагогічні процеси та пошук оптимальної структури народних художньо-творчих процесів.

Змістом даного параграфа стало й вивчення якісних та кількісних змін комунікативних контактів, що впливають на дозвіллєві інтереси молодшого школяра, а також причин, що викликають превалювання художньо-творчих орієнтацій над іншими. В молодшому шкільному віці найпомітнішими причинами стають: емоційний, соціальний, динамічний контраст з повсякденням; можливість прояву прихованих здібностей та вихід в неформальні лідери; поповнення знань, вмінь, навичок; збільшення комунікативних контактів тощо.

В параграфі розглядаються причини пріоритетності музичних жанрів, які визначають Л. А. Барсенбойм, Д. Б. Кабалєвський, І. С. Кон саме юнацькими. Зазначається наявність й інших, виявлених в ході дослідження переваг, знайдено підтвердження щодо більшої педагогічної ефективності народних художньо-творчих спільнот, діяльність яких базується на максимальному врахуванні наявних і можливих орієнтацій молодшого школяра.

Ця спільнота має багатовекторну спрямованість за жанрово-видовими ознаками і діє за принципами любительського об'єднання. Такий підхід в умовах швидкої зміни предметних орієнтацій молодшого школяра гарантує меншу, ніж звичайно, плинність у колективі, розширення кола неформальних джерел одержання знань, вмінь, навичок. Тезу про найбільшу педагогічну ефективність "поліфонічних" спільнот підтвердили й результати констатуючого експерименту.

Наводяться емпіричні дані про емоційне відношення молодших школярів і до самого процесу народної художньо-творчої діяльності. За предмет вивчення брались не всі види і жанри народно-художньої творчості, а тільки хореографія, пісня, музика, обряд та усна народна творчість, а також особливості образно-емоційного сприйняття різножанрового предмету — народної художньої творчості — різними віковими та статтєвими групами дітей.

Найголовнішими результатами даного параграфа стали дані про психологічну, мистецтвознавчу, педагогічну природу позитивно-емоційного відношення молодших школярів до різних видів і жанрів народної художньої творчості.

Крім того, окреслено результуючий ефект емоційного впливу на стійкість інтересу молодших школярів як окремих елементів народної художньої творчості, так і різних варіантів їх об'єднання.

В третьому параграфі — "Стан формування інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів в процесі дозвіллєвої діяльності" — представлено сучасну інституціонально-структурну модель дозвіллєвої сфери, розкрито погляди на структурні елементи та їх педагогічну ефективність, розгалуженість інфраструктури, її природу та соціальну ефективність.

В погляді на останнє стало важливим визначення позитивних та негативних моментів, що несуть в собі формалізація та регламентація творчих процесів, або ж їх демократизація. На рівні узагальнення матеріалів констатуючого експерименту показано деструктивність однобічного трактування результатів суворої регламентації або ж деформалізації народних художньо-творчих процесів.

В параграфі широко представлено аналіз наявної літератури та існуючих поглядів на поняття "інтерес". Серед існуючих розбіжностей знайдено спільне, що полягає у поєднанні інтересу з активністю людини, емоційною позитивною забарвленістю, легкістю, задоволенням результатом пізнавальної діяльності, інтелектуальною вибірковою спрямованістю, прагненням особистості тощо. При цьому враховано особливості молодших школярів (податливість, довірливість), що дало змогу сконструювати комплекс методів, спрямованих на збудження, розвиток та закріплення стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів.

Розглядаються певні особливості інтересу — тривалість, інтенсивність, стійкість — і формується уявлення про можливість перетворення інтересу в нахил, що "глибоко проникає в психічне життя людини, стає на зразок потреби" (Л. А. Гордон).

В матеріалі параграфа подано результати соціологічного опитування респондентів щодо стану формування інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів в сфері дозвілля.

Інтегральні висновки опитування вказують на наявність відродження національної самосвідомості українців, що вже набуло незворотнього характеру. Але, з іншого боку, постає проблема об'єднання зусиль національно зорієнтованих сил, необхідності в національних, економічно незатратних новаторських методах збудження інтересу до етнокультури, особливо з боку підростаючих громадян.

Далі в параграфі вміщено результати констатуючого експерименту, який показує спільне поле діяльності учбових і дозвіллєвих інституцій в гармонійному формуванні особистості молодшого школяра, її напрямки, динаміку, рівень задоволення інформаційних запитів педагогічного складу щодо науково-методичного забезпечення та ін.

Неоднозначність результатів опитування фахівців щодо ефективності формування та задоволення інтересу молодших школярів до народної художньої творчості в різних соціально-педагогічних інститутах свідчать про потужні потенційні можливості зазначених установ і, водночас, неповне їх використання у практиці.

Приділено увагу змінам, що відбулися в соціальному середовищі: 60% респондентів відмічають підвищений інтерес громадян до традиційної культури; близько 25% населення вже практично інтенсивніше, ніж раніше, її освоюють; 21% стали частіше відвідувати фольклорні дійства; 60% відзначають позитивне зрушення в оволодінні українською мовою і, нарешті, саме головне — близько половини населення виявляє небайдуже відношення до народної художньої творчості. Це стає базою формування інтересу до неї у молодших школярів.

Однак, високий рівень ефективності формування інтересу молодших школярів до народної художньої творчості не відмічено у жодній відповіді працівників шкіл та культурно-освітніх установ, керівників народних художньо-творчих спільнот. Достатньо благополучний рівень засвідчують відповідно тільки 7%, 18% та 21% опитаних респондентів.

Далі аналізуються головні негативні моменти та проблеми, вирішення яких може наблизити виховання стійкого інтересу до народної художньої творчості у даної вікової категорії до максимально високих рівнів. Серед них відсутність достатньої інформації про народну художню творчість від родинного середовища, шкіл, мас-медіа України, культурно-дозвіллєвих установ, популярної літератури та інших каналів.

Суттєвою проблемою стала неозброєність новаторськими методиками виховання інтересу у молодших школярів до народної художньої творчості складу фахівців більшості соціально-виховних інститутів.

Аналіз мотивів участі молодших школярів у народній художньо-творчій діяльності (як наявних, так і потенційних) переконливо свідчить про те, що особистість дитини молодшого шкільного віку найбільш відкрита для широкого включення в цю діяльність під час дозвілля.

Констатуючий експеримент показав:

- максимальне задоволення мотивів школяра логічно призводить до стану комфортного самовідчуття, яке збуджує дозвіллєву активність, що й стає підґрунтям виникнення і закріплення інтересу до народної художньої творчості;
- багатовекторне спрямування художньо-дозвіллєвої спільноти нового клубного типу на відміну від інших соціально-виховних

інститутів (у більшості випадків монопрофільних) дає максимально можливий педагогічний ефект формування стійкого інтересу до народної художньої творчості. Це досить наочно ілюструється результатами експерименту, що підтверджують педагогічну перевагу багатопрофільної спільноти у задоволенні мотивів індивідуально-особистісного впливу, комунікативного та творчо-самореалізаційного.

Другий розділ — "Педагогічне керівництво процесом формування стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів".

В першому параграфі — "Дозвіллєва діяльність як засіб формування потреб, ціннісних орієнтацій, стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів" — спираючись на результати констатуючого експерименту, на певні теоретичні узагальнення М. В. Папучі, Т. С. Токарської, Ю. У. Фохт-Бабушкіна та ін., а також модифіковані методики інших авторів, визначено основні етапні моменти формуючого педагогічного експерименту та наповнено їх відповідним змістом.

Структуровано стадії епізодичного локального та стійкого інтересу на більш дрібні елементи, детально їх охарактеризовано та наповнено інноваційними формами, адаптованими та авторськими методиками.

Крім того, з'ясовано ієрархію впливу суб'єктів та об'єктів мікросередовища на молодшого школяра. Практично до 10 років абсолютною перевагою користуються найближчі суб'єкти — батьки; після 10 років з 10% до 30% підвищується вплив друзів, товаришів та ін. суб'єктів, а також факторів з поля вільного часу. Тому епізодичний і локальний інтерес формувався при максимальному використанні суб'єктів першого значення (хоча дослідження показують зменшення сили їх впливу в останні роки).

Зроблено аналіз інших факторів, що впливають на якість дозвілля молодших школярів — позаучбового життя школи, класу, неформальних груп тощо; аналізується культурно-дозвіллєва кваліфікація молодших школярів. На даній тезі ілюструється можливість

логічного зв'язку учбово-позаучбової та дозвіллєвої народознавчої діяльності школярів першої школи м. Могилів-Подільського Вінницької області, які після уроків діють як дослідники-збирачі традиційної культури у фольклорних експедиціях.

Частина параграфу присвячена аналізу змісту інформаційних народних художньо-творчих каналів та їх впливу на ціннісні орієнтації молодших школярів. Зафіксовано факт реферування народно-художніх джерел учасниками експериментального колективу в кількості 180 одиниць проти 110 одиниць в контрольному колективі, що свідчить про більш високий інтерес до предмету дозвіллєвої діяльності учасників експериментального колективу.

Далі в параграфі розкриваються деякі способи нейтралізації негативного впливу мікросередовища та недоброякісної маскультури на молодшого школяра, а також ілюструються методики формування епізодичного інтересу до елементів народної художньої творчості.

Певне місце відведено аналізу ефективності соціокультурної інфраструктури, мас-медіа України та інших факторів впливу на етносвідомість молодшого школяра через формування механізмів інтересу до народної художньої творчості.

Особливе місце займає розробка типологізації народних художньо-творчих спільнот за формотворчими критеріями та визначення типів художніх керівників даних спільнот. Для досягнення головних цілей формуючого експерименту обрано "гармонійний" тип, що максимально відповідає формотворчим принципам організації колективу та завданням демократизації учбово-виховного процесу.

В параграфі висвітлено аспекти соціокультурної діяльності різних суб'єктів культурного життя, її ефективність в різні періоди існування народної художньо-творчої спільноти аналізуються найпоширеніші форми та вплив зазначених факторів на формування стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів.

Під "соціокультурною діяльністю" експериментального колективу ми розуміємо сукупність усіх видів діяльності молодших школярів, що органічно поєднуються з головним видом — народною художньою

творчістю, та яка має соціально-виховний ефект як в самому колективі, так і в мікросередовищі.

Виховання у молодших школярів потреби в соціокультурній діяльності, а потім і задоволення цієї потреби дає не тільки індивідуально-виховний результат (творче мислення, демократизація особистості, естетизація її життєдіяльності і т.ін.), але й доповнює процес культурно-мистецького продукування в регіоні.

У ході експерименту знайдено оптимальний механізм соціокультурної діяльності в різні періоди становлення як колективу, так і окремих його суб'єктів, а також пропорції співвідношення певних форм соціокультурної діяльності у вказані періоди. Результати, як правило, не тільки фіксувались, але й перевірялись експертами.

В другому параграфі — "Методологія та методика дослідження умов підвищення ефективності дозвіллєвої діяльності молодших школярів, спрямованої на формування у них стійкого інтересу до народної художньої творчості" — спираючись на висновок щодо педагогічної ефективності раннього включення молодших школярів у художньо-творчі процеси, а також про перспективу закріплення інтересу до народної культури у подальшому житті, наводяться результати застосування як авторських, так і адаптованих методик в ході формуючого експерименту.

Кожна із застосованих методик передбачала інтенсифікацію учбово-виховного процесу та соціокультурної діяльності з метою більш ефективного формування та закріплення інтересу молодших школярів до основного виду дозвіллєвої діяльності — народно-художньої творчості.

Метод "прискореної адаптації", запозичений у Є. І. Смірнової, Ф. А. Соломоніка та ін., орієнтований на використання початкових, мінімальних знань, вмінь та навичок вихованця в деяких формах соціокультурної діяльності. Разом з раннім включенням в сценічну діяльність до молодшого школяра приходить відчуття більшої відповідальності за якість власних знань, загальний художній рівень колективних програм, необхідності власне даного виду діяльності, що

відбивається в оцінці мікросередовища. Саме головне — дитина стверджується у власних можливостях, що суттєво підзищує рівень її інтересу. Неодноразові заміри показали різницю (в 4-5 одиниць за 10-бальною шкалою) в результатах розвитку знань, вмінь та навичок між експериментальним і контрольним колективами.

В параграфі певне місце займає аналіз застосування методики "стислого максимуму", що спрямована на синхронне засвоєння предметних знань учасниками колективу. Сутність методики полягає в індивідуалізації учбово-виховного процесу та структуризації педагогічного часу керівника на користь індивідуальних та ансамблевих форм занять. Методика дала й побіжний ефект — стимулювала пошуково-реферативну та бібліографічну діяльність учасників експериментального колективу. Оцінка результативності при останньому замірі перевищує контрольний на 3-4 одиниці за 10-бальною шкалою.

Ефективність останньої методики стала можливою при паралельному використанні методу "педагогічної активності". Він передбачає максимальне використання педагогічних можливостей вже сформованої групи лідерів, які по суті доповнювали зусилля керівника щодо активізації творчості вихованця та викликали бажання піднятись до рівня лідера. Побіжний результат даного методу виявився в економії часу репетицій, інтенсивному нарощуванні міжособистісних зв'язків та збільшенні кількості об'єднуючих цілей.

Використовувався й проблемний підхід, орієнтований на активізацію творчої уяви вихованця та особистісну ініціативу пошуку істини.

В основу методики "парно-індивідуального навчання" покладено врахування психофізіологічних особливостей молодшого школяра, зокрема постійне бажання змагатись, конкурувати. Методика знайшла відображення в реконструкції індивідуальних занять, на яких обов'язковою була присутність конкурентів.

Сутність методики "паралоксалій" полягала в тому, що діти в ігровій, дискусійній формі намагались розглянути як найкращі, так і найгірші, найнепривабливіші риси того чи іншого мистецького явища. Метод

створив умови для значного розширення шкали естетичних оцінок молодших школярів.

Далі в параграфі зроблено аналіз замірів ефективності застосування вищезазначених методик.

В третьому параграфі — "Результати експериментального дослідження" — проілюстровано сумарну оцінку мікросередовищем народних художньо-творчих захоплень і діяльності молодшого школяра в експериментальному колективі з 1992 по 1995 роки. Помічено значне зростання позитивної оцінки мікросередовищем діяльності експериментального колективу, а також динамічний розвиток "я-концепції" кожного школяра.

Відзначено, що багатопредметний тип колективу з ознаками любительського об'єднання у порівнянні з типовим дає більш значні результати успішної діяльності, міцніші комунікативні зв'язки, вищий рівень колективності та значно ширшу можливість врахування позапредметних орієнтацій молодшого школяра.

Досягненню ефекту "успішної діяльності" значним чином сприяли методи "педагогічної активності" та "парадоксалій". Через їх механізми створювалась можливість не тільки виявити свою предметну і позапредметну обізнаність, майстерність, неординарність, але й більш адекватно оцінювати себе та інших. Такий підхід інтенсифікував перетворення епізодичного інтересу в локальний, а за тим і в стійкий.

Критеріями визначення різних рівнів інтересу виступали плинність учасників протягом експерименту, систематичність відвідування репетицій та соціокультурна активність. Відзначено динаміку зростання інтересу молодших школярів загалом до народної художньої творчості в формі колективної діяльності у вільний час.

Поділяючи колективну діяльність на учбово-пізнавальну, творчо-репродуктивну, емоційно-оцінювальну, комунікативну, соціокультурну, організаційно-педагогічну та громадську, проаналізовано динаміку зростання інтересу до кожного виду діяльності окремо, що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняльна таблиця показників результативності в різних видах діяльності учасників експериментального і контрольного колективів (%)

№ п/п	Види діяльності	перший замір		другий замір		третій замір		четвертий замір		п'ятий замір	
		конт. кол.	екс. кол.	конт. кол.	екс. кол.	конт. кол.	екс. кол.	конт. кол.	екс. кол.	конт. кол.	екс. кол.
1.	Учбово-пізнавальна	25	23	26	29	34	40	45	55	53	75
2.	Творчо-репродуктивна	19	20	22	24	29	34	38	50	49	73
3.	Емоційно-оцінкувальна	10	10	13	15	18	25	26	45	35	66
4.	Комунікативна	11	12	16	17	22	31	29	48	38	68
5.	Соціокультурна	2	3	3	4	7	18	13	29	20	51
6.	Організаційно-педагогічна	2	2	2	3	4	13	7	23	11	38
7.	Громадська	1	1	1	2	5	11	11	29	18	49

Заміри, що одночасно проводились в експериментальному та контрольному колективах наочно ілюструють однакові стартові можливості. Методика "стислого максимуму", застосована в експериментальному колективі дала можливість суттєво і синхронно підвищити рівень спеціальних знань у кожного учасника. Створений ефект рівних можливостей, помножений на природнє бажання конкурувати, підсилений ближньою перспективою, дав дещо більшу оснащеність вихованців знаннями стартового значення, що в свою чергу створило базис для подальшого предметного випередження учасників експериментального колективу.

Формування "активного ядра" на наступному етапі виокремило найбільш розвинутих учасників в пошукову, інформаційну, неформально-лідерську групу, підсилило їх індивідуальну відповідальність та мотив конкуренції з боку інших, сприяло закріпленню епізодичного інтересу. Останній замір продемонстрував значний відрив у силі мотивації учбово-пізнавального характеру.

Фактично з другого року формуючого експерименту темпи динаміки розвитку і закріплення інтересу починають різко контрастувати з контрольним колективом. Під впливом окремих формуючих методик в експериментальному колективі зростає потужність міжособистісних стосунків, соціокультурна активність, наставницькі мотивації та інтерес

до педагогічного впливу на інших. Підтверджено припущення про можливість вивільнення додаткових резервів у будь-якому виді діяльності на основі довіри до дитини.

Динаміка зростання активності в мікросередовищі з першого до останнього заміру демонструє різкий контраст в соціальній активності між двома колективами і підтверджує перетворення інтересу до народної художньої творчості в сталу величину. Останній замір показав, що 70% шкільного активу — учасники експериментального колективу.

Позитивним підсумком дослідно-експериментальної роботи стали значні зміни у співвідношенні рівнів сформованості інтересу до народної художньої творчості в експериментальному колективі.

Результати експерименту подано у таблиці 2.

Таблиця 2.

Порівняльна таблиця показників рівня сумарного інтересу до народної художньої творчості учасників експериментального і контрольного колективів (%).

№ п/п	Рівні інтересу	перший замір		другий замір		третій замір	
		конт. кол.	екс. кол.	конт. кол.	екс. кол.	екс. кол.	конт. кол.
1.	Високий (стійкий інтерес)	13,3	6,7	20	20	30	80
2.	Середній (локальний інтерес)	33,3	43,3	40	73,3	43,3	16,7
3.	Низький (епізодичний інтерес)	53,4	50	40	6,7	26,7	3,3

Останній замір продемонстрував: ефективність застосування принципів організації життєдіяльності колективу як любительського об'єднання, клубу за інтересами; результативність корекції способів управління експериментальним колективом за типовими ознаками "гармонійного"; більшу, ніж у контрольному колективі, щільність соціокультурної діяльності; вищу питому вагу комунікативних зв'язків.

У з а к л ю ч е н н і викладені найважливіші підсумки проведеного дослідження, що вказують на доказовість гіпотези та вирішення завдань дослідження, зроблено такі в и с н о в к и :

1. Сфера культурно-дозвіллєвої діяльності людини є одним з найбільш впливових факторів педагогічної системи формування інтересу до

різних видів діяльності, в тому числі до народної художньої творчості. Ефективність формування інтересу молодшого школяра до неї залежить від урахування вікових особливостей дітей, їх схильності до зміни видів діяльності, а звідси — потреби включення у такі самодіяльні народні художні спільноти, в яких була б можливість задовольнити потреби в інших видах діяльності. Такі спільноти повинні вбирати в себе все, притаманне клубу, аматорському об'єднанню, мати можливості задоволення потреб кожної особистості не тільки в художньо-творчій, а й в інших видах дозвіллєвої діяльності. Це стає додатковим стимулом інтересу до стрижньового виду діяльності для цієї спільноти — народної художньої творчості, зорієнтованості кожного учасника спільноти на свій особистий, найбільш вагомий пріоритетний вид діяльності, де він є унікальним.

2. Досягнення стійкого інтересу молодших школярів до народної художньої творчості значною мірою залежить і від таких умов:
   - ступеню сформованості у них здатності до самооцінки, прагнення до самовдосконалення, підвищення рівня знань, умінь і навичок, майстерності у виконавській діяльності, до визнання колективу в мікросоціумі;
   - більш раннього включення молодших школярів у соціокультурну діяльність, рівня педагогічного керівництва художньо-творчою спільнотою, органічного поєднання індивідуального і колективного виховання, морально-психологічного клімату в колективі, створення сприятливих умов в оточуючому середовищі;
   - активізації навчально-виховної роботи в колективі, оптимального використання в ній перевірених у формуючому експерименті оригінальних та адаптованих методик, зокрема проблемного підходу, ігрової діяльності, взаємодопомоги, індивідуального, парного навчання;
   - поступового ускладнення соціокультурної діяльності з її диференціацією за художньо-естетичним розвитком учасників спільноти з перспективою включення всіх до сценічної діяльності, що є стимулом у оволодінні народною художньою творчістю.

3. В народній художньо-творчій спільноті створюються сприятливі умови для оптимального співвідношення видів діяльності молодших школярів, що базуються на їх внутрішніх потребах і мотивах та орієнтовані на народну художню творчість (виготовлення реквізиту, оголошень про виступ колективу, оформлення приміщень та ін.). Це дає можливість залучити до неї так званих "неперспективних" дітей та прищепити їм інтерес до народної художньої творчості на основі успіху у споріднених видах діяльності, розвинути у них почуття власної гідності, відповідальності, толерантності, поваги до культурної спадщини народу, виховати активних суб'єктів соціокультурної діяльності.
4. Народна художня творчість як сумарний вираз культурно-дозвіллєвих технологій з традиційними ознаками може стати одним з основних факторів формування загальнонаціональних ідей, цілей та цінностей, що в подальшому впливатимуть на активну участь молодших школярів в розбудові незалежної держави.

Основні положення дисертаційного дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Деякі проблеми формування у підлітків стійкого інтересу до народної художньої творчості //Відродження і розвиток культури України: проблеми історії, теорії і практики: Тези доп. Всеукр. наук. конф. 14-15 квіт. 1993 р. — К., 1993. — С. 135-137.
2. Особливості сприймання образності художньої творчості молодшими школярами //Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах: Тези наук. конф. 25-26 квіт. 1994 р. — К., 1994. — С. 137-139.
3. Родинно-сімейна педагогіка як фактор реставрації ментальності українського народу //"Міцна родина — міцна Україна": Матеріали наук.-практ. конф., верес. 1994. — К., 1994. — С. 40-41.
4. Деякі результати дослідження роботи соціально-педагогічних інституцій по формуванню інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів: інформ. довідка за матеріалами наук. дослідження. — К., 1995. — 18 с.

5. Деякі аспекти впливу народної художньої творчості на молодших школярів //Збірник статей аспірантів Київського державного інституту культури.—Вип. 2. — К., 1995. — С. 166-175.

Цыбуля Э. Н. Формирование устойчивого интереса к народному художественному творчеству у младших школьников в процессе досуговой деятельности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 — социальная педагогика. Киевский государственный институт культуры, Киев, 1996.

Доказывается, что формирование у младших школьников устойчивого интереса к народному художественному творчеству в процессе досуговой деятельности более успешно осуществляется в детских народно-художественных общностях типа клуба по интересам, любительского объединения.

Защищается модель этой общности, которая обеспечивает более раннее включение младших школьников в социокультурную деятельность путем интенсификации учебно-воспитательного процесса, использования авторских и адаптированных методик, укрепления связей детской народно-художественной общности с семьей и школой. Более раннее включение детей в социокультурную деятельность является не только значительным стимулом развития интереса к народному художественному творчеству, но и способствует развитию положительных качеств личности ребенка.

Ключові поняття: інтерес, народна художня творчість, молодші школярі, дозвіллєва діяльність, соціокультурна діяльність, народна художньо-творча спільнота, мікросередовище, школа, керівництво.

Ella N. Tsybulya. Formation of hobby attachments in folk arts over leisure classes for junior schoolchildren.

Ella N. Tsybulya thesises for the candidate science degree in pedagogics — social pedagogic. No 13.00.05, Kiev State Institute of Culture, Kiev, 1996.

Here is proven that formation of hobby attachments in folk arts of junior schoolchildren is most efficiently stimulated in children's folk-art associations based on principles of club or amateur association.

Here is maitained model of such association which provide earliest inclusion of junior schoolchildren into socio-cultural activities by intensification of teaching process, by use of author's and adapted methods, and by consolidation of link between those associations to school and children's families as well. Earlier inclusion of children into socio-cultural activities is not only significant motivation of interest to the folk arts but also contribute the development of the positive sides of child personality.

Key words: interest, folk arts, junior schoolchildren, leisure activities, socio-cultural activities, folk-art association, micro environment, school, guidance.